

Валентина Слома,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9582-1236>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУБСИДАРНІХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Досліджено питання, пов'язані з виконанням субсидіарних зобов'язань. Охарактеризовано підстави, порядок залучення субсидіарного боржника до виконання зобов'язання, а також результати такого виконання для сторін зобов'язання. Проаналізовано погляди вчених на проблематику виконання субсидіарного зобов'язання, а також положення законодавства.

Ключові слова: субсидіарне зобов'язання, кредитор, основний боржник, субсидіарний боржник, виконання зобов'язання.

Бібл.: 5.

Слома В.

Особенности исполнения субсидиарных обязательств

Исследованы вопросы, связанных с исполнением субсидиарных обязательств. Охарактеризованы основания, порядок привлечения субсидиарного должника к исполнению обязательства, а также последствия такого исполнения для сторон обязательства. Проанализированы взгляды ученых на проблематику исполнения субсидиарного обязательства, а также положения законодательства.

Ключевые слова: субсидиарное обязательство, кредитор, основной должник, субсидиарный должник, исполнение обязательства.

Sloma V.

Specifics of subsidiary obligations' fulfillment

The article is devoted to the study of issues related to the fulfillment of subsidiary obligations. The author describes the basis, procedure of involving the subsidiary debtor in the performance of the obligation, as well as the consequences of such performance for the parties to the obligation.

The purpose of subsidiary obligations is to ensure the stability of civil legal relations, to protect the interests of their participants, as well as to share the risks in the event of non-performance or improper performance of obligations. There are two subjects on the debtor's side in a subsidiary obligation to whom a claim can be made.

The fulfillment of a subsidiary obligation must be carried out in accordance with a strict procedure established by law. However, individual terms and conditions may be agreed by the parties in a contractual manner.

The creditor, demanding fulfillment of the obligation to the subsidiary debtor, must determine the amount of performance. At the same time, the amount of performance is limited by the amount of the principal debtor's obligation in a subsidiary obligation.

The subsidiary debtor has the right to raise against the creditor's claims any objection that the principal debtor might have made to the creditor; in particular, to refer to the absence of his guilt in default.

The subsidiary debtor who has fulfilled the obligation is entitled to recourse to the principal debtor. However, the right to recourse to a subsidiary debtor does not arise in all cases. In particular, in the case of parental responsibility for the harm caused by minors, the right to recourse against the parents does not arise.

In performing a subsidiary obligation, the interests of both the creditor and the subsidiary debtor must be taken into account. The protection of the interests of the creditor is ensured by fulfilling his requirements by an additional debtor. With respect to the interests of the additional debtor, his obligations should be clearly defined either by the contract between him and the principal debtor or a legal act, and the rights are guaranteed by granting the right to recourse to the principal debtor whose obligation to the creditor fulfilled the additional debtor.

Keywords: subsidiary obligation, creditor, principal debtor, subsidiary debtor, fulfillment of the obligation.

Постановка проблеми. Субсидіарні зобов'язання мають на меті забезпечення стабільності цивільно-правових відносин, захист інтересів їх учасників, а також розподіл ризиків у разі невиконання

чи неналежного виконання зобов'язань. Наявність додаткового боржника гарантує інтереси кредитора, оскільки, якщо неможливо отримати виконання за зобов'язанням від основного боржника, він завжди зможе звернутися до додаткового. У результаті ускладнення зобов'язання порядок його виконання потребує спеціального правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять праці А. С. Бакіна, Ю. Я. Крюкової, Х. Т. Насірова, О. П. Прус, Д. В. Трута та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей виконання субсидіарних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що у субсидіарних зобов'язаннях є два боржники, процес їх виконання відрізняється від виконання солідарних та часткових зобов'язань. У пасивному солідарному зобов'язанні кредитор має право вимагати виконання у повному обсязі від будь-якого боржника. У пасивному частковому зобов'язанні кожний боржник зобов'язаний виконати зобов'язання у певній частці і відповідно не несе відповідальності за невиконання зобов'язання іншими боржниками. У субсидіарному зобов'язанні встановлена черговість пред'явлення вимог (спочатку – до основного боржника, а в разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язання основним боржником – до субсидіарного).

А. С. Бакін вказує, що змістом субсидіарного зобов'язання як охоронного правовідношення є охоронний субсидіарний обов'язок субсидіарного боржника – вчинити на користь іншої особи – кредитора за основним зобов'язанням, дії з задоволення його вимог, пред'явлених до основного боржника, але не виконаних чи залишених останнім без відповіді, та охоронне право кредитора за основним зобов'язанням вимагати виконання охоронного обов'язку субсидіарного боржника [1, с. 116].

Таким чином, обсяг прав та обов'язків додаткового боржника обумовлений обсягом невиконаного чи неналежно виконаного зобов'язання основним боржником. Якщо основний боржник виконав свої обов'язки у зобов'язанні, то у додаткового боржника не виникає жодних обов'язків щодо кредитора.

Ю.Я. Крюкова визначила основні правила виконання субсидіарного зобов'язання:

- 1) необхідність першочергового пред'явлення кредитором вимоги до основного боржника;
- 2) факт неможливості виконання чи належного виконання основним боржником вимоги кредитора, або відсутність відповіді на пред'явлену вимогу в розумний строк;
- 3) використання кредитором можливості отримати задоволення шляхом зарахування зустрічних вимог і безспірною стягнення коштів з основного боржника;
- 4) законність і дійсність вимоги кредитора («стійкість» до заперечень і зауважень основного боржника щодо його характеру та розміру);
- 5) обов'язкове повідомлення основного боржника про звернення кредитора до субсидіарного [2, с. 127–128].

Як впливає зі сказаного вище, виконання субсидіарного зобов'язання повинно здійснюватись з дотриманням чіткого порядку, визначеного законодавством. Водночас окремі умови можуть визначатись сторонами у договірному порядку.

Слід зазначити, що покладення обов'язку виконання зобов'язання на субсидіарного боржника, не обов'язково повинно пов'язуватись з винною поведінкою основного боржника.

Відповідно до ч. 2 ст. 619 ЦК України до пред'явлення вимоги особі, яка несе субсидіарну відповідальність, кредитор повинен пред'явити вимогу до основного боржника. Якщо основний боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора або кредитор не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу, кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність.

Закон не визначає, в якій формі повинне бути звернення кредитора про виконання зобов'язання: в усній чи в письмовій. Для належного забезпечення прав сторін доцільно за аналогією застосовувати положення ч. 2 ст. 563 ЦК України, яка передбачає, що вимога кредитора до гаранта про сплату грошової суми відповідно до виданої ним гарантії пред'являється в письмовій формі.

Як впливає зі змісту ч. 2 ст. 619 ЦК України, умовами пред'явлення вимоги кредитора до додаткового боржника є такі: відмова у задоволенні вимоги кредитора або відсутність відповіді від основного боржника протягом розумного строку.

Характеризуючи положення цієї норми, слід зазначити, що законодавець не передбачає необхідності з'ясування причин невиконання зобов'язання чи ненадання відповіді на вимогу кредитора основним боржником.

В окремих випадках для залучення додаткового боржника до виконання зобов'язання недостатнім є лише встановлення факту невиконання зобов'язання основним боржником. Як впливає зі змісту ч. 2 ст.

1179 ЦК України у разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або у повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Отже, у даному разі для залучення субсидіарного боржника, крім відсутності у неповнолітнього майна, повинен бути факт вини батьків у заподіянні шкоди неповнолітнім. Вина батьків може виражатися в неналежному виконанні батьківських обов'язків з виховання дитини. Якщо буде доведено, що вини батьків у заподіянні шкоди немає, вони не будуть нести субсидіарної відповідальності.

Що стосується випадків існування субсидіарного зобов'язання у корпоративних відносинах, то додатковий боржник буде залучатись до виконання зобов'язання у випадку неспроможності основного боржника виконати таке зобов'язання.

Прикладом відповідальності субсидіарного боржника у випадку недостатності майна основного боржника є відповідальність держави за боргами казенного підприємства. Відповідно до ч. 7 ст. 77 ГК України казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Отже, у даному випадку залучення додаткового боржника зумовлене не фактом відмови основного боржника від виконання зобов'язання або виконання його неналежним чином, а тим, що в останнього немає достатнього майна (коштів), необхідного для виконання зобов'язання.

В окремих випадках, для залучення до виконання зобов'язання субсидіарного боржника необхідною умовою є також вина останнього у неможливості виконання зобов'язання основним боржником. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 41 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Кредитор, який пред'являє вимогу про виконання зобов'язання до субсидіарного боржника, повинен визначити обсяг виконання. Якщо основний боржник не виконав зобов'язання чи виконав його не у повному обсязі, то кредитор має право пред'явити вимогу до субсидіарного боржника у обсязі, не виконаному основним боржником.

Х. Т. Насіров зазначає, що субсидіарного відповідача притягнути до відповідальності в договірних субсидіарних зобов'язаннях можна лише у межах тих вимог, які прямо обумовлені умовами забезпечувальної домовленості. За межами цих домовленостей, субсидіарний боржник відповідати за невиконаними боргами основного боржника не зобов'язаний [3, с. 282].

Незважаючи на те, що кредитор має право вимагати від додаткового боржника виконання зобов'язання в обсязі невиконаному основним боржником, це не завжди приводить до того, що додатковий боржник буде виконувати саме ту роботу (надавати саме ту послугу чи передавати товар), яку повинен був виконати (надати, передати) основний боржник. У разі неможливості реального виконання зобов'язання додатковий боржник може бути зобов'язаний компенсувати вартість даних робіт, послуг товарів у еквівалентному розмірі.

Відповідно до ч. 3 ст. 619 ЦК України кредитор не може вимагати задоволення своєї вимоги від особи, яка несе субсидіарну відповідальність, якщо ця вимога може бути задоволена шляхом зарахування зустрічної вимоги до основного боржника.

Дане положення зумовлено тим, що у такому випадку кредитор має можливість задовольнити свої вимоги без особливих ускладнень, не звертаючись при цьому до субсидіарного боржника. Якщо ж вимога кредитора не буде задоволена у повному обсязі шляхом зарахування зустрічної вимоги, то у незадоволеній частині кредитор може звернутися з вимогою до додаткового боржника.

Слушною є думка, висловлена Ю. Я. Крюковою щодо того, що у випадку, коли кредитор свідомо нехтує можливістю одержати задоволення без звернення до іншого суб'єкта, він виходить за межі дозволеної йому поведінки, зловживає своїм правом [2, с. 133].

Відповідно до ч. 4 ст. 619 ЦК України особа, яка несе субсидіарну відповідальність, повинна до задоволення вимоги, пред'явленої їй кредитором, повідомити про це основного боржника, а вразі пред'явлення позову – подати клопотання про залучення основного боржника до участі у справі.

Таке нормативне положення спрямоване як на захист інтересів основного, так і субсидіарного боржників. Оскільки основний боржник має право заявити заперечення проти вимоги кредитора, він повинен бути проінформований про отримання субсидіарним боржником вимоги кредитора про виконання зобов'язання. Якщо субсидіарний боржник не повідомить основного боржника про отриману вимогу, він тим самим обмежить останнього у його правах та поставить під загрозу свої права у випадку виконання зобов'язання.

Слушною з цього приводу є думка Д. В. Трута, який вказує, що по-перше, така ситуація відповідає принципу добросовісності, по-друге, це унеможливує порушення прав основного боржника, оскільки в протилежному разі, не важко було б уявити ситуацію, коли кредитор, знаючи про наявність в основного боржника заперечень проти його вимог, уникнув би таких заперечень шляхом звернення зі своєю вимогою не до основного боржника, а одразу до субсидіарного. Після такого звернення субсидіарний боржник міг би виконати зобов'язання, не повідомивши про це основного боржника через свою недобросовісність чи зловмисну домовленість з кредитором. В результаті цього кредитор уник би заперечення, а субсидіарний боржник у порядку регресу стягнув би сплачене кредитором з основного боржника, що порушило б права останнього [5, с. 189].

У разі недотримання особою, яка несе субсидіарну відповідальність вимог ч. 4 ст. 619 ЦК України, основний боржник має право висунути проти регресної вимоги особи, яка несе субсидіарну відповідальність, заперечення, які він мав проти кредитора.

Вважаємо, що субсидіарний боржник має право висувати проти вимог кредитора всі заперечення, які міг би заявити кредитором основний боржник за зобов'язанням. Для реалізації додатковим боржником права на висунення заперечень проти вимоги кредитора він повинен володіти інформацією про наявність останніх. На основного боржника фактично покладається обов'язок повідомити додаткового боржника про всі заперечення, які в нього є проти вимоги кредитора. Якщо ж основний боржник не повідомить про заперечення додаткового боржника, то він не матиме права висувати ці заперечення проти регресної вимоги додаткового боржника, який виконав вимогу кредитора.

У законодавстві відсутні правові гарантії прав субсидіарного боржника при пред'явленні до нього вимоги кредитором разі, коли основний боржник недобросовісно не виконує своїх обов'язків. У даному випадку слушною є позиція Є. П. Прус, яка вказує на необхідність надання додатковому боржнику, який володіє інформацією про платоспроможність основного боржника, права на відмову в задоволенні вимог кредитора з посиланням на можливість першочергового звернення стягнення на майно основного боржника, а також право вимагати такого стягнення в судовому порядку [4].

Субсидіарний боржник, який виконав зобов'язання, має право на пред'явлення регресної вимоги до основного боржника. У цьому плані сучасна конструкція субсидіарного зобов'язання, окрім забезпечувальних функцій належного виконання вимог кредитора зі сторони зобов'язаних осіб, надає ще й гарантовану можливість субсидіарному боржнику, який належно виконав зобов'язання, на регресне відшкодування всіх понесених у зв'язку з цим витрат, таким чином виключаючи будь-яку можливість безпідставного збагачення основного боржника [3, с. 68].

Слід зазначити, що право на регрес у субсидіарного боржника виникає не у всіх випадках. Зокрема, у випадку відповідальності батьків за шкоду, завдану неповнолітніми, права на пред'явлення регресної вимоги у батьків не виникає.

Висновки. Підсумовуючи викладене зауважимо, що при виконанні субсидіарного зобов'язання необхідно враховувати інтереси як кредитора, так і субсидіарного боржника. Захист інтересів кредитора забезпечується шляхом виконання його вимог додатковим боржником. Стосовно додаткового боржника, то його обов'язки повинні бути чітко визначені договором або нормативно-правовим актом, а права гарантуються наданням йому права на пред'явлення регресної вимоги до основного боржника, зобов'язання якого він виконав.

У результаті виконання зобов'язання додатковим боржником припиняється правовідносини між кредитором і основним боржником, а виникають нові відносини між основним і додатковим боржниками.

Список використаних джерел

1. Бакин А. С. Субсидиарность в гражданском праве Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Томск, 2014.
2. Крюкова Ю. Я. Субсидиарные обязательства в гражданском праве России: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Екатеринбург, 2013.

3. Насиров Х. Т. Теоретические проблемы субсидиарных обязательств по гражданскому праву Таджикистана и России. Сравнительно-правовой аспект : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Душанбе, 2014.
4. Прус Е. П. Недостатки субсидиарных обязательств. *ЭЖ-Юрист*. 2005. № 21.
5. Трут Д. В. Субсидіарні зобов'язання як різновид цивільно-правових зобов'язань з множинністю осіб. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4 (44). С. 186–192.

References

1. Bakin, A.S. (2014). *Subsidiarnost' v grazhdanskom prave Rossijskoj Federacii [Subsidiarity in the civil law of the Russian Federation Subsidiarity in the civil law of the Russian Federation]*. Candidate's thesis. Tomsk [in Russian].
2. Krjukova, Ju.Ja.(2013). *Subsidiarnye objazatel'stva v grazhdanskom prave Rossii [Subsidiary obligations in the civil law of Russia]*. Candidate's thesis Ekaterinburg [in Russian].
3. Nasirov, H.T. (2014). *Teoreticheskie problemy subsidiarnyh objazatel'stv po grazhdanskomu pravu Tadjikistana i Rossii. Sravnitel'no-pravovoj aspekt [Theoretical problems of subsidiary obligations under the civil law of Tajikistan and Russia. Comparative legal aspect]*. Doctor's thesis. Dushanbe [in Russian].
4. Prus, E.P. (2005) Nedostatki subsidiarnyh objazatel'stv. [Disadvantages of subsidiary obligations]. *JeZh-jurist*, 21 [in Russian].
5. Trut, D.V. (2012). Subsidiarni zoboviazannia yak riznovyd tsyvilno-pravovykh zoboviazan z mnozhynnistiu osib. [Subsidiary Liability as a Form of Civil Obligations to a Plurality of Persons]. *Universytetski naukovyi zapysky – University Scientific Notes*, 4 (44), 186–192 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.08.2019.